

F.LISTNING VARIATSIYA SAN'ATI: RUHIY IZTIROB VA TEXNIK MUKAMMALLIKNING UYG'UNLIGI

Fazilova Aziza Abduvaliyevna
Pedagogik mahorat va xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazi

Annotatsiya: Mazkur maqolada F. List ijodida “variatsiya san’ati”ning badiiy-falsafiy mazmuni va uning texnik mukammallik bilan dialektik uyg’unligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda mavzuni tematik transformatsiya qilish (ritmik, garmonik, fakturaviy va kolorit jihatdan qayta ishlash) Listning ma’naviy iztirob, asketik tafakkur va najot haqidagi g’oyalarini musiqiy shaklga ko‘chirishdagi asosiy vosita sifatida ko‘rsatib beriladi. “Totentanz” (Dies Irae asosida), “Bénédiction de Dieu dans la solitude”, “Via crucis”, “Dante sonatasi” kabi asarlar misolida ma’naviy iztirob dramaturgiyasi variatsion modulyatsiya, xromatizm, kengaytirilgan dissonanslar, registr va faktura qarama-qarshiligi, shuningdek fortepiano virtuosligi, pedal texnikasi va fakturaning orkestr tafakkuriga yaqinlashuvi orqali yaratilishi yoritiladi. Maqolada Listning kechki davriga xos minimalist faktura va innovatsion garmonik tili (yarim tonli siljishlar, yo‘naltirilmagan tonallik) ma’naviy maqsadga xizmat qiluvchi texnik mukammallik shakli sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: variatsiya san’ati, tematik transformatsiya, ma’naviy iztirob, ruhiyat, texnik mukammallik, virtuoslik, garmonik innovatsiya, xromatizm, faktura va registr kontrasti, “Totentanz”, “Dante sonatasi”, fortepiano texnikasi, dasturiy musiqa

F.LISZT’S ART OF VARIATION: THE SYNTHESIS OF SPIRITUAL ANGUISH AND TECHNICAL PERFECTION

Fazilova Aziza Abduvaliyevna
Scientific-Practical Center for Pedagogical Skill and International Assessment

Abstract: This article analyzes the artistic-philosophical essence of the “art of variation” in F. Liszt’s oeuvre and its dialectical synthesis with technical perfection. The study identifies thematic transformation - encompassing rhythmic, harmonic, textural, and timbral reworking - as the primary means by which Liszt translates his ideas regarding spiritual anguish, ascetic contemplation, and salvation into musical form. Through examples such as “Totentanz” (based on the “Dies Irae”), “Bénédiction de Dieu dans la solitude”, “Via Crucis”, and the “Dante Sonata”, the article elucidates how the dramaturgy of spiritual anguish is constructed via variational modulation, chromaticism, extended dissonances, and contrasts in register and texture, alongside piano virtuosity, pedal technique, and a textural approach akin to orchestral thinking.

Furthermore, the article interprets the minimalist textures and innovative harmonic language (semitone shifts, non-directional tonality) characteristic of Liszt's late period as a form of technical perfection that serves a spiritual purpose.

Keywords: art of variation, thematic transformation, spiritual anguish, psyche, technical excellence, virtuosity, harmonic innovation, chromaticism, contrast of texture and register, "Totentanz", "Dante Sonata", piano technique, programmatic music

Kirish

Ferens List (1811-1886) - jahon san'atining eng buyuk namoyandalardan biri, romantizm davri badiiy ijodining yorqin vakilidir. Fortepiano san'ati tarixida uning nomi haqli ravishda eng yuqori o'rinlardan birini egallaydi. Venger bastakor sifatida u musiqiy romantizmga betakror yangiliklar olib kirdi, genial virtuoz sifatida esa butun dunyo bo'ylab konsertlar berdi. List dirijyor, iste'dodli pedagog, yozuvchi, tanqidchi va musiqa sohasidagi yirik jamoat arbobi ham bo'lgan.

Listning novatorlik g'oyalari bashoratchilik xarakteriga ega bo'lib, san'at taraqqiyotiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Robert Shumann singari u ham musiqa-tanqidiy maqolalar yozgan, Betxoven, Shubert, Mendelson va Vagner ijodini faol targ'ib qilgan. Uning rahbarligida turli mamlakatlardagi simfonik va opera orkestrlar Mixail Glinka va Anton Rubinshteyn singari rus bastakorlarining asarlarini ijro etdilar.

Ijodiy va pedagogik faoliyat

List ta'siri ostida yetishib chiqqan mashhur pianinotchilar qatoriga Hans fon Byulov, Karl Tauzig, Karl Klindvort, Yozef Venyavskiy, Frans Kroll, keyinchalik esa Moris Rozental, Emil Zauer, Aleksandr Zilotti, Alfred Reyzenauer va Frederik Lamond kiradi.

Listning fortepiano uslubida bastakor va ijrochi yutuqlari uyg'unlashgan. U shunday yozgan edi: *"Pianinom menga dengizchi uchun fregat yoki arab uchun ot bo'lganidek muhim, balki undan-da ortiqroq; chunki bugunga qadar pianinom - bu o'zligim, tilim, hayotim, yoshligimning eng jo'shqin damlarida qalbimni harakatga keltirgan barcha narsalarning sodiq qo'riqchisidir. Uning ichida mening barcha istak-xohishlarim, orzularim, quvonch va g'am-tashvishlarim mujassam"*.

Dastlab, Listning g'ayritabiiy ijro iste'dodi uni fortepiano virtuozi sifatida yorqin karyeraga yetakladi. Listning hayratlanarli pianistligi haqida keyinroq to'xtalamiz, hozircha esa ba'zi tarixiy va biografik ma'lumotlarga e'tibor qarataylik. Frans List murakkab va notinch davrda yashab, ko'plab ijtimoiy larzalarga guvoh bo'ldi. Buyuk Fransuz inqilobi uning tug'ilishi bilan deyarli bir paytga to'g'ri keldi. U Esterhazi shahzodalarining mulkida dunyoga keldi. Cho'qintirilganda uning ismi lotin tilida

Franciscus deb yozilgan bo'lsa-da, Listning o'zi nemischa "Franz" shaklini afzal ko'rardi.¹

V.A.Motsartning tarjimai holida bo'lgani kabi, Frans Listning birinchi ustozlari ham uning otasi edi. Otasi mohir violonchel ijrochisi bo'lib, spinet (kichik klavesin) chalishda usta edi hamda Jozef Gaydn va Yohann Nepomuk Hummel bilan shaxsan tanish edi. List to'qqiz yoshida ilk bor ommaviy konsertda qatnashdi. Keyinchalik, Venaga ko'chib o'tgach, u Karl Chernidan fortepiano ijrochiligini, Antonio Salieridan esa musiqa nazariyasi va kompozitsiyani o'rgana boshladi. Yosh iste'dodning g'ayritabiiy qobiliyati va oilaning moddiy ahvolini hisobga olgan holda, bu saboqlar unga bepul berildi.

Listning birinchi nashr etilgan asari "Diabellining valsi asosidagi variatsiyalar" edi². Keyinchalik, Parijda Ferens List konservatoriyada tahsil olishni rejalashtirdi, biroq chet ellik bo'lgani sababli qabul qilinmadi va orzusi ro'yobga chiqmadi.

Shunday bo'lsa-da, u Parij konservatoriyasi professori A. Reyxa va tajribali opera bastakori F.Paer bilan xususiy kompozitsiya darslari oldi.

1824-yilda uning birinchi konserti Parijdagi Italiya teatrida bo'lib o'tdi va ijro g'oyat katta muvaffaqiyat qozondi.

Bu davr Napoleon hokimiyatining avj nuqtasiga va keyinchalik monarxiyaning qayta tiklanishiga to'g'ri keldi. 1830-yilgi iyul inqilobini yosh virtuozi yoshlarga xos jo'shqinlik va g'oyaviylik bilan kutib oldi. Atrofdagi ijtimoiy va siyosiy vaziyat bastakorni qahramonona ruh, yuksak drammatizm hamda uning musiqiy uslubiga xos bo'lgan kuchli ifoda vositalaridan foydalanishga undadi.

Listning ijodiy tarjimai holida 1833-yilda Daniel Shtern taxallusi ostida o'z adabiy asarlarini e'lon qilgan grafnya Mari d'Ago bilan uchrashishi muhim voqea bo'ldi. 1835-yilda ular Shveytsariyaga ko'chib o'tishdi, keyinchalik Italiya bo'ylab sayohat qilishdi. Bu yillarda List juda faol va samarali ijod qildi - u kompozitorlik, ijrochilik va Jeneva konservatoriyasida dars berish bilan shug'ullandi. Mari d'Ago bilan hamkorlikda u "Ijodkorlarning jamiyatdagi o'rni va ularning mavjudlik shartlari haqida" hamda "Musiqa bakalavri maktublari" kabi esselar yozdi. Bu asarlarda ular san'atning ijtimoiy ahamiyati va estetikasi haqida chuqur fikrlarini bayon etishdi.

1839-yil jahon fortepiano san'ati uchun ramziy ahamiyat kasb etdi, chunki aynan shu yili List rus knyazi Golitsinning Rim saroyida o'zining ilk yakkaxon konsertini

¹ Bu tanlovning sirli jihati shundaki, u katolik dinidagi Assislik Avliyo Fransisk nomini anglatadi.

U dunyoga va barcha tirik mavjudotlarga bo'lgan muhabbatni, shuningdek, san'atga chuqur sadoqatni o'zida mujassam etgan, chunki u o'zi shoir edi.

List butun umri davomida u bilan chuqur ma'naviy aloqani his qilgan, o'zini sayyor shoir-voiz sifatida tasavvur etgan. O'zining avliyo homiysi bilan yaqinroq bo'lishni istab, List o'z xonasidagi royalga Avliyo Fransiskning gravyrasini o'rnatgan. U shuningdek unga ikkita fortepiano afsonasini bag'ishlagan — "Assislik Avliyo Fransisk qushlarga va'z aytayotgani" va "Paolali Avliyo Fransisk to'lqinlar ustida yurgani".

² Anton Diabelli (1781-1858) avstriyalik musiqa noshiri va bastakor bo'lib, Mixael Gaydnning shogirdi edi. U 1822-yilda bir qancha taniqli bastakorlarni o'zining vals mavzusiga variatsiyalar yozishga taklif qilgan. Bunday taklifni olganlar orasida Lyudvig van Betxoven, Frans Shubert va yosh Ferens List kabi mashhur kompozitorlar bor edi.

berdi. Bu ijro notiqning nutqiga o'xshash, o'ziga xos "musiqiy yolg'iz suhbat" edi. Unda pianinochi kechaning yagona qahramoni sifatida asarlarning shaxsiy talqini va hissiy ifodasini tinglovchilarga yetkazdi.

Bu voqea birinchi marta ijrochining jonli musiqaning haqiqiy yaratuvchisi sifatidagi ijodiy ustuvorligini belgilab berdi. List bir kuni faxr bilan shunday degan edi: "Xuddi Lyudovik XIV singari, men ham tomoshabinlarga: "Konsert - bu menman! deb ayta olardim". [11, b. 227] Bu Ferens Listning nafaqat kompozitorlik va pianinochilikda, balki zamonaviy konsert an'alarini shakllantirishda ham islohotchi bo'lganini ko'rsatadi.

Shundan buyon ijrochi sahnada markaziy va eng nufuzli shaxs sifatida e'tirof etib kelinadi. Listning o'z so'zlari ushbu badiiy falsafani yanada oydinlashtiradi: "Virtuoz me'morning loyihasiga ko'ra toshni sidqidildan yo'nadigan tosh yo'nuvchi emas. U o'zidan hech narsa qo'shmay, faqat his-tuyg'u va fikrlarni takrorlaydigan sust vosita ham emas. U xuddi bastakorning o'zidek ijodkordir, chunki uning qalbida o'zi ifodalamoqchi bo'lgan ehtirolar jo'sh urishi lozim... Aslida, virtuoz uchun musiqiy asar - his-tuyg'ularning dramatik va ta'sirchan sahnalashtirilishidir. U ularni o'z tushunchasiga ko'ra so'zlatishi, kuylatishi va xo'rsintirishi kerak". [5, b. 40]

Shundan so'ng Listning konsert faoliyati yanada avj oldi. U Yevropaning deyarli barcha mamlakatlarida g'olibona chiqishlar qilib, "dunyoning eng buyuk pianinochisi" unvoniga sazovor bo'ldi. I. Mosheles uning konsertlaridan biriga tashrif buyurgach shunday degan edi: "Hech kim List kabi chala olmaydi; uning ijrosidan so'ng royalni umrbod yopib qo'yish kerak".

Keyinchalik Listning ijro uslubi sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Genrix Geyne bu haqda shunday yozgan edi: "Ilgari u momaqaldiraqni tasvirlaganida, yuzida chaqmoq chaqnashini ko'rardik; butun tanasi titrar, sochlari esa yangi yoqqan yomg'ir tomchilaridek oqib tushardi. Endi esa u eng qudratli bo'ronni ijro etayotganda ham voqealardan yuqorida turadi - xuddi tog' cho'qqisida turgan sayyohdek: uning oyoqlari ostida bulutlar to'planadi, chaqmoqlar ilondek chaqnaydi, u esa tabassum bilan boshini musaffo osmonga ko'taradi". [12-bet, 99]

1842, 1843 va 1847-yillarda List Sankt-Peterburg, Moskva, Kiev va Odessa kabi Rossiya shaharlarida konsertlar berdi. U yerda Mixail Glinka, Anton Rubinshteyn va Aleksandr Borodin bilan tanishib, bir qancha rus bastakorlari bilan yaqin do'stlik aloqalarini o'rnatdi. Listning Rossiyadagi so'nggi konserti 1847-yilda bo'lib o'tdi; xuddi shu yili u malika Karolina zu Sayn-Vitgenshteyn bilan mamlakatni butunlay tark etdi. Listning shuhrat cho'qqisida konsert faoliyatini to'xtatgani hanuzgacha jumboq bo'lib qolmoqda. Ehtimol, buning sababi shundaki, u muvaffaqiyatini saqlab qolish uchun texnik jihatdan ajoyib, biroq chuqur badiiy mazmundan mahrum asarlarni yoza boshlagan edi. Bu holat esa uni shaxsan qoniqtirmagan bo'lsa kerak.

1848 va 1861 yillar oralig'ida List Veymar saroyi kapelmeysteri lavozimida faoliyat yuritdi. Bu davrda u ijrochilikni butunlay to'xtatib, ijodkorlikka bag'ishlandi. Aynan shu paytda ikkita simfoniya, o'n ikkita simfonik poema, ko'plab vokal va fortepiano asarlari - jumladan, "Années de pèlerinage" turkumi, ikkita fortepiano konserti, h-moll sonatasi, venger rapsodiyalari va boshqa ko'plab asarlarni yaratdi.

List Veymar yillarida dirijyor (Veymar operasini boshqargan), musiqa tanqidchisi, ustoz va jamoat arbobi sifatida ham faol ish olib bordi, umumiy nemis musiqa uyushmasida faol ishtirok etdi. Shunday qilib, List konsert sahnasini tark etgan bo'lsa-da, o'zining ijodiy hayotini yanada boyitdi va ko'plab musiqiy yangiliklarga asos soldi.

Uning ma'naviy izlanishlari oxir-oqibat uni rohiblik hayot tarziga yetakladi. 1865-yilda Rimda u abbat (ruhoni) unvoniga sazovor bo'ldi. 1860-yillarda List vaqtini Rim, Veymar va Budapesht o'rtasida taqsimladi. 1875-yilda o'z vatani Budapeshtda Milliy musiqa akademiyasini tashkil etish tashabbusini ko'tardi va uning birinchi rahbari etib tayinlandi.³

1880-yillarda List kontsert faoliyatini qayta boshladi, biroq bu uzoq davom etmadi. Bayroytdagi Vagner festivalida u og'ir zotiljam xurujiga chalinib, o'sha yerda vafot etdi.

Ferens List romantizm davrining eng murakkab va ziddiyatli bastakorlaridan biri edi. Biroq, bu murakkablik uning san'atiga bo'lgan qiziqishni kamaytirmaydi, aksincha, uni yanada kuchaytiradi. U o'z davrining eng bilimdon shaxslaridan biri bo'lib, madaniyatning turli sohalarida qomusiy bilimga ega edi va ko'plab Yevropa tillarida so'zlasha olardi. List G. Berlioz, N. Paganini, F. Shopen, V. Gyugo, O. de Balzak, G. Geyne, A. Mitskevich, A. Dyuma, E. Delakrua va Jorj Sand (Shopenga yaqin bo'lgan Avropa Dyudevaning taxallusi) bilan do'stona munosabatda bo'lgan.

R. Shumannning musiqiy uslubi Novalis, Jan Pol va E.T.A. Gofmannning adabiy ruhini aks ettirganidek, List ham san'atning turli shakllarini uyg'unlashtirish yo'lini izlardi. U shunday degan edi: "Men san'atni Cherni, Saleri, Paer yoki Reyxadan emas, Bayron, Gyugo va Sen-Simonianlardan o'rganganman". [11, 802-b.]

List butun umri davomida o'zini tarbiyalashga va ruhiy barkamollikka intildi. U haqiqiy musiqachi nafaqat insoniyatning yuksak tuyg'ulari va g'oyalarini ifodalovchi, balki chinakam tarbiyachi va axloqiy yo'l ko'rsatuvchi bo'lishi kerakligiga ishonardi.

Uning ichki e'tiqodi Viktor Gyugoning qarashlariga juda yaqin edi - san'at va tabiatning birligi, qorong'ulik va yorug'likning uyg'unligi, grotesk va ulug'vorlik g'oyasi. Ular uchun haqiqiy she'riyat qarama-qarshiliklar birlashuvida mujassam edi. List bir paytlar shunday degan: "Agar musiqa dramatik shijoat bilan g'amgin

³ Ko'plab rohiblik ordenlari orasida List, Avliyo Fransisk Assiziylik nomi bilan bog'liq bo'lgan Fransiskanlar minoritlar ordenini tanladi.

xotirjamlik o'rtasida almashib tursa, bu tabiatda ham xuddi shunday bo'lgani uchundir". [12, 83-b.]

Listning yorqin va innovatsion ijodi fortepiano san'atining rivojlanishini tubdan o'zgartirib yubordi. Uning faoliyati musiqada yangi, ulug'vor va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan davrni boshlab berdi. Har bir davr o'z buyuk ustalarini yetishtirgan bo'lsa-da, Listning fortepiano haqidagi mutlaqo yangicha qarashi uni betakror o'ringa ko'tardi. Uning novatorlik g'oyalarini keyinchalik ko'plab bastakorlar va ijrochilar davom ettirdi. Uning fortepiano merosi romantik musiqa madaniyatining eng ulug'vor qatlamlaridan birini tashkil etadi. U ham ijroda, ham bastakorlikda o'z tabiatiga va ichki dunyosiga sodiq qoldi. Qahramonlik va "sahnani zabt etish"ning romantik ruhi uning shaxsiyatida mukammal ifodasini topdi. S. E. Feynberg ta'kidlaganidek: "Go'yo oliy estetik qadriyatlar olamiga kirish darvozalari qattiq qo'riqlanayotgandek - bu sohaga kirish uchun jasorat kerak". [15, 101-b.]

Bu so'zlar Listning ijodiy qiyofasini aniq ifodalaydi - uning san'ati va ijrosida ruhiy va moddiy, ilohiy va shaytoniy kuchlar o'rtasidagi abadiy kurash mujassam bo'lgan tolmas fidoyilik timsoli.

Fortepiano uchun yozilgan asarlar Listga butun umri davomida hamrohlik qilib, uning bastakorlik uslubining to'liq rivojlanishini aks ettirdi. Uning dastlabki asarlarida ko'zni qamashtiruvchi mahorat ustuvor bo'lsa, keyinchalik bu xususiyat so'nib, tashqi jihatdan kamroq yorqin, biroq ma'no jihatidan ancha teran bo'lgan murakkab shakllarga o'rnini bo'shatib berdi. Keyingi impressionistlarni esga soluvchi yangi ohang ranglari namoyon bo'ldi. List o'z musiqasini murakkab intellektual, falsafiy va ma'naviy obrazlar darajasiga ko'tardi.

Tadqiqotchilar Listning ijodiy hayotining so'nggi davri kuchli teologik yo'nalish bilan ajralib turishini va bu yo'nalish uning dunyoqarashini o'ziga xos tarzda shakllantirganini ta'kidlaydilar. Dualizm g'oyasi - ikki qutb o'rtasidagi ichki ziddiyat (R. Shuman asarlarida ham kuzatiladigan xususiyat) - Listning ko'pgina asarlarida, ayniqsa uning "Faust simfoniyasi" va "Dante simfoniyasi"da yorqin aks etgan. Bu uning dunyo falsafasini ifodalaydi, unda qarama-qarshi kuchlar - iblisona va "Faustcha ruh", ulug'vorlik va ruhoniylilik - dinamik ziddiyatda mavjud bo'ladi.

Uning uslubi uzoq vaqtdan beri teosofik g'oyalarni - nur va zulmat, ezgulik va yovuzlik, umid va taqdir, do'zax va jannat, poklik va vasvasalar o'rtasidagi abadiy kurashni o'zida mujassam etgan. Bu xususiyatlar "*Sposalizio*" ("Nikoh marosimi"), "*Sonetti di Petrarca*" ("Petrarka sonetlari"), "*Mefisto valsi*", "*Fantasia quasi una Sonata 'Après une lecture du Dante'*" ("Danteni o'qigandan so'ng fantaziya-sonata"), h-moll sonatasi, "*Harmonies poétiques et religieuses*" ("She'riy va diniy

garmoniyalar”), *Benediction de Dieu dans la solitude* (“Yolgʻizlikda Xudoning marhamati”) kabi asarlarda yaqqol namoyon boʻladi⁴.

Teologik va antropologik maʼnolar oʻzaro chambarchas bogʻlangan boshqa asarlar ham mavjud. Masalan, “Totentanz” (“Oʻlim raqsi”) asarida Dies Irae (“Gʻazab kuni”) mavzusi ishonchli tarzda qayta ishlanganligi yaqqol koʻzga tashlanadi.⁵

Listning dastlabki va yetuk ijod davrlarida uning asarlarida kuzatiladigan hayratlanarli virtuoslik ham oʻzgarishlarga uchradi - vaqt oʻtishi bilan u yuksak badiiy gʻoyalar taʼsirida yangicha mazmun kasb etdi. Endilikda u shunchaki tashqi jilolanish emas, balki ichki teranlik va maʼnaviy yuksaklikni ifodalash vositasiga aylandi.

Virtuoslik jihat, ayniqsa, uning fortepiano asarlarida yorqin namoyon boʻladi. Bunda kompozitsiya va ijrochilik sanʼatining oʻzaro uzviy bogʻliqligi yaqqol seziladi. Ferens Listning eng sara fortepiano asarlari dunyoning eng buyuk pianinotchilari konsert dasturlarining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Bundan tashqari, ular oʻrta va oliy musiqa taʼlim muassasalarining oʻquv dasturlariga mustahkam kiritilgan boʻlib, fortepiano adabiyotining “oltin xazinasini”ni tashkil etadi.

Listning fortepiano ijodi nafaqat Vengriya madaniyatini jahon miqyosida tanitdi, balki jahon sanʼatining eng yuksak choʻqqilaridan biriga aylandi. Uning fortepiano merosi haqiqatan ham ulkan. Uning eng mashhur fortepiano va orkestr uchun konsertlari orasida Es-dur tonalligidagi №1 fortepiano konserti (1849, 1853 va 1856-yillarda qayta ishlangan) va A dur tonalligidagi №2 fortepiano konserti (1839, 1849, 1853, 1857 va 1861-yillarda qayta ishlangan) bor.

Shuningdek, ikki fortepiano uchun “*Patetik konsert*” (keyinchalik fortepiano va orkestr uchun moslashtirilgan), “*Totentanz*” (“*Oʻlim raqsi*” va “*Vengriya fantaziyasi*”) ham eʼtiborga loyiq - bularning barchasi mazmun va shakl jihatidan konsert janri bilan chambarchas bogʻliq.

Listning alohida eʼtibor talab etadigan yirik solo fortepiano asarlari qatoriga *h-moll sonatasi*, “*Danten oʻqigandan soʻng*” fantaziya sonatasi, turli variatsiyalar toʻplami, *19 ta Vengriya rapsodiyasi*, *Ispan rapsodiyasi*, *12 ta transsendental etyud* (*Études d'exécution transcendante*), *6 ta Paganini etyudi* va bir qator nomli va nomsiz konsert etyudlari kiradi.

List ijodida janrlar xilma-xilligiga qaramay, uning har bir asari butunlay yangicha badiiy ohangga ega. U bir qismli fortepiano konserti, bir qismli fortepiano sonatasi hamda sheʼr, ballada va fantaziyaning romantik janrlarini qayta talqin etib, ularga yangicha mazmun baxsh etdi.

⁴ Teosofiya (yunoncha theos — “Xudo” va sophia — “donolik” soʻzlaridan) ilohiy donolik maʼnosini anglatadi; u Xudo haqidagi oliy bilim va ilohiy yaratilish sirini ifodalaydi. Bu bilimga bevosita ruhiy mushohada yoki ilohiy haqiqatni ichki idrok etish orqali erishish mumkin.

⁵ Teologiya (yunoncha “theos” - Xudo va “logos” – taʼlimot soʻzlaridan) Xudoni oʻrganish yoki ilohiy taʼlimot haqidagi fan hisoblanadi.

Mashhur asarlarni sanab o'tishdan tashqari, kamroq ma'lum bo'lgan jihatlarni ham ta'kidlash o'rinli. Ferens List organ uchun ham asarlar yaratgan bo'lib, ular orasida mashhur "B-A-C-H mavzusidagi fantaziya va fuga" asari ham bor. U o'zi ham mohir organ ijrochisi bo'lgan. List yashagan Veymardagi (Germaniya) Altenburg qal'asida uning sevimli Erard royalidan tashqari, uchta klaviatura, pedallar va bir nechta quvur registrarlari bilan jihozlangan organ va pianino xususiyatlarini o'zida mujassam etgan g'ayrioddiy pianomelodion ham mavjud edi.⁶

Shu sababli, organga xos ijro uslubi uning fortepiano asarlariga ham ko'chgan. Ba'zi asarlarda List bir vaqtning o'zida bir nechta ovoz qatlamlarini - ikki, uch yoki hatto to'rtta nota yo'lida ushlab turishni namoyish etadi. Bunga "*Dafn marshi*", "*Katta solo konserti*", "*Mazeppa*" etyudi va Vagnerning "*Tangeyzer*" uvertyurasi transkripsiyasi kabi asarlarni misol qilib keltirish mumkin.

Shu nuqtai nazardan, Baxning "Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen" ("Yig'i, nola, tashvish va Shubha") nomli 12-sonli kantatasi mavzusidagi variatsiyalarni ko'rib chiqishimiz mumkin. 1862-yilda yaratilgan bu asar Anton Rubinshteinga "chuqur hurmat va do'stlik ramzi" sifatida bag'ishlangan.⁷

Iogann Sebastyan Bax ushbu kantatani 1714-yilda shoir S. Frank matniga asoslanib, Pasxadan keyingi uchinchi yakshanba kuni ijro etish uchun bastalagan. Kantataning kirish xori motivi - aynan Ferens List o'z *Variatsiyalari* uchun tanlagan mavzu - keyinchalik Bax tomonidan o'zining h-moll messasining "*Crucifixus*" qismiga kiritilgan. Shunday qilib, bu mavzu ikki manbadan kelib chiqqan: biri *Kantatadan*, ikkinchisi esa *Messadan*.

Variatsiyalar yakunida List Bax kantatasining so'nggi xoralidan olingan "*Was Gott tut, das wohlgetan*" ("Xudo nima qilsa, o'sha to'g'ridir") xoralini qo'llagan.

List bu asarni yaratayotgan paytda Bax ramziyligiga chuqur qiziqish uyg'ongan edi. U 1855-yilda "B-A-C-H mavzusidagi prelyudiya va fuga" nomli organ asarini, 1859-yilda esa "*Weinen, Klagen*" fortepiano prelyudiyasini yaratdi.

Sarlavhadagi "Basso continuo" atamasi ham e'tiborni tortadi, chunki asar aslida basso ostinato tamoyiliga asoslangan. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "*bastakor mavzuni passakalya xarakterining uzluksiz va tabiiy variatsiyalar orqali mohirona rivojlantiradi; eng ko'zga tashlanadigan jihatlari - garmonik jasorat, xromatik o'zgarishlar va registrlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklardir*". [11, 553-bet]

⁶ Sebastyan Erard (1752-1831) fransuz cholg'u asboblari ustasi bo'lgan. U Fransiyada birinchi royalni yaratgan. Ukasi Jan-Batist Erard (1745-1826) bilan birgalikda musiqa asboblari ishlab chiqarish zavodini tashkil etgan. Erar, shuningdek, organ-royalni loyihalagan va 1821-yilda royal uchun ikki bosqichli qochirma mexanizmini patentlagan.

⁷ Ferens List yuqorida aytib o'tilgan variatsiyalardan tashqari, ushbu janrda bir qancha boshqa asarlar ham yaratgan, jumladan, A. Diabellining vals asosidagi dastlabki variatsiyalar (ma'ruzaning boshida eslatib o'tilgan); Bellining "*I Puritani*" operasidan olingan marsh mavzusi asosida yaratilgan "*Hexaméron*" (Ulug'vor bravura variatsiyalari); G. Rossini mavzusida yetti yorqin variatsiya; Rossining "*Korinf qamali*" operasidagi marsh mavzusiga kirish va variatsiyalar; Mehulning "Joseph" mavzusida besh variatsiya; Original mavzudagi sakkizta variatsiya; N. Paganinining "Venetsiya karnavali" mavzusida variatsiyalar; hamda "Tiszántúli szép leány" mavzusida variatsiyalar.

“Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen” variatsiyalari yaxlit, monolit kompozitsiyani tashkil etadi, unda alohida variatsiyalar orasidagi chegaralar aniq ajralib turmaydi. Mavzuning turli xil transformatsiyalari ijrochiga keng ijodiy erkinlik va ilhom manbaini taqdim etadi. Shu ma’noda, Lisztning variatsiya shakli mavzuning genetik tuzilishini ideal tarzda aks ettiradi - u musiqiy harakatning rivojlanish yo‘nalishini belgilovchi model vazifasini bajaradi. Har bir variatsiya boshlang‘ich modelning yangi talqinini ifodalaydi, uning o‘zgarishi va rivojlanishini mujassamlashtiradi. Natijada, asarda invariant-variatsion tuzilma namoyon bo‘ladi - ya’ni o‘zgarmas asos ustida doimiy yangilanish tamoyili amalga oshiriladi:

Variatsiyalar tantanavor va salobatli Andante kirish qismi bilan boshlanadi.

Artikulyatsiyada asosan “^” belgilar ustunlik qiladi (bu tovush zichligi va urg‘uning eng yuqori darajasini bildiradi), shuningdek “sf” - yorqin va keskin ta’kidlangan aksentlar keng qo‘llanadi. Ushbu belgilashlar melodik iboralarning to‘liq yakunlanishiga yo‘l qo‘ymaydi; boshqacha aytganda, motivlar so‘nib qolmaydi, balki ichki harakat va kuchlanish bilan davom etadi.

Mavzu asosan yuqori registrdagi akkordli ovozlarda bayon etiladi, biroq u ritmik jihatdan sezilarli darajada transformatsiyaga uchragan. Agar I. S. Baxning original manbasida mavzu $\frac{3}{4}$ o‘lchovda, yarim va chorak notalar ketma-ketligida harakat qilsa, Frans Liszt talqinida ushbu ritmik tuzilma ikki baravar cho‘ziladi (ya’ni 4+2 chorak zarb shaklida). Bundan tashqari, mavzu odatdagi yakunlovchi kadensiyaga (C-F) ega emas; aksincha, u re-bemol tovushida to‘xtaydi va keyin xromatik harakat orqali unison tarzda pastki registrga tushadi.

Shu bilan bir vaqtda, chap qo‘lda oktavalarida ko‘tariluvchi yarim tonli motiv paydo bo‘ladi. Ushbu motiv dinamik jihatdan faol vazifani bajaradi: u mavzuning so‘nib ketishiga yo‘l qo‘ymaydi hamda quyidagi garmonik tayanchlarni alohida ta’kidlaydi: Db - C - Cb - B - Bb - db - Bb - db. Mavzu dastlab akkordlar shaklida bayon etilgach, sof oktavalarida yana qayta namoyon bo‘ladi. Shunga qaramay, u o‘zining kuchi, xarakteri va dinamik zo‘riqishini mutlaqo yo‘qotmaydi.

Ekspozitsiya bo‘limda Baxning mavzusi asl manbaga nihoyatda yaqin holda yangraydi. Kirish qismi oxirida, demonik trel va fa minor tonalligida to‘liq kadensiyadan so‘ng, mavzu o‘rta registrda, chap qo‘l partiyasida paydo bo‘ladi. Bu

holat asarning dramatik energiyasini yanada kuchaytiradi va musiqiy rivojning ichki keskinligini oshiradi:

Bu o'tish Listning variatsiya tafakkurida yangi bosqichni belgilaydi. Bu yerda rivojlanish mantiqi mavzuning shunchaki mexanik o'zgarishiga emas, balki dramatik ma'noli shaklni yaratishga asoslanadi. List arxitekturaviy tuzilish va improvizatsion erkinlikni, hissiy ifoda va rasmiy intizomni uyg'unlashtirishga erishadi. F-durning yakuniy qismi oldingi bo'limlarning fojiali shiddatidan keyin ruhiy poklanish ramzi - katarsisni ifodalaydi. F-moll qorong'uligidan F-dur yorqinligiga o'tish chuqur ma'noga ega: u Listning badiiy falsafasini - musiqiy shakl orqali ifodalangan zulmatdan nur izlash g'oyasini mujassamlashtiradi.

Finaldagi rechitativga o'xshash ohang ichki e'tirof, tavba va osoyishtalikni ifoda etib, Listning "Via Crucis" va "Miserere" kabi so'nggi ma'naviy asarlarini eslatadi. Bu yerda tashqi virtuoslik yo'qolib, o'rni ichki sado, mushohada va ruhiy xotirjamlik egallaydi.

Shunday qilib, Listning variatsiyalarida texnik mahorat va falsafiy chuqurlik uyg'un tarzda birlashib, musiqiy shaklning o'zini ma'naviy tajriba sahnasiga aylantiradi:

Koda temp jihatidan bir-biriga zid bo'lgan ikki epizoddan iborat: sekin xoral (Lento) va yakunlovchi quasi allegro qism.

Xoral mavzusida organ ijrosiga xos uslubiy xususiyatlar namoyon bo'ladi - go'yo List organ registrlarining o'zgarishini taqlid qilayotgandek, ya'ni piano dolce (yumshoq va mayin) dan ff maestoso (baland va dabdabali) ga o'tish orqali tovush rangini o'zgartiradi.

Bu o'tish List musiqasida ma'naviy yuksalish va nurga intilish jarayonini aks ettiradi: xoralning osuda va sokin boshlanishi asta-sekin tantanavor va nurli yakunga aylanib boradi.

Tadqiqotchilar Frans Listning I.S. Bax “Weinen, klagen, sorgen, zagen” kantatasiga yozgan variatsiyalari kompozitor ijodidagi eng muhim asarlardan biri ekanligini ta’kidlaydilar. Ushbu asarda List shunday chuqur g’am-alam ifodasi va dramatik shiddatga erishadiki, bu na uning ilgarigi asarlarida, na zamondoshlarining ijodida deyarli uchramaydi [10, 109-b].

Variatsiyalarni tahlil qilganda biroz oldinga siljish va Listning texnik tizimiga qisqacha to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiqdir, chunki bu yirik va dramaturgik jihatdan ko‘p qatlamli kompozitsiyada uning pianino uslubini tavsiflovchi deyarli barcha asosiy texnik formulalar mavjud.

Masalan, quyidagi parcha nisbatan past dinamikada yozilgan bo‘lsa-da, u yuqori darajada rivojlangan, yorqin va ifodali texnikani talab etadi. Bu esa List pianizmining yetukligini va chuqurligini to‘liq ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aligieri, Dante. Ilohiy komediya. Italyan tilidan M. Lozinskiy tarjimasini. Bottichelli rasmlari bilan. - Perm: Perm kitob nashriyoti, 1994. - 479 b.
2. Aranovskiy, M. G. Musiqiy matn: tuzilishi va xususiyatlari. - Moskva: Kompozitor, 1998. - 344 b.
3. Asafyev, B. V. Simfonik va kamer musiqasi haqida. - Leningrad: Muzika, 1981. - 216 b.
4. Buassye, A. List darslari. Fransuz tilidan N. P. Korixalova tarjimasini. - Sankt-Peterburg: Kompozitor, 2002-2003. - 74 b.
5. Vartanov, S. Ya. Fortepiano talqinidagi konsepsiya: Frans List va Sergey Raxmaninov ta'sirida. - Moskva: Kompozitor, 2013. - 576 b., musiqa namunalari, rasmlar bilan.
6. Druskin, M. S. Chet el musiqasi tarixi. XIX asrning ikkinchi yarmi. 4-nashr, 7-marta qayta ko'rib chiqilgan. - Sankt-Peterburg: Kompozitor, 2002. - 622 b.
7. Korto, A. Fortepiano ijrochiligi san'ati haqida. Tuzuvchi, tarjimon va muharrir, kirish so'zi va sharhlar muallifi K. X. Adjemov. - Moskva: Klassika-XXI, 2005. - 252 b.
8. Lebedev, I. F. F. List. Venger rapsodiyalari № 8 va № 12. N. P. Korixalova tahriri ostida. - Sankt-Peterburg: Kompozitor, 2007. - 64 b.
9. List, F. Tanlangan maqolalar. Ya. I. Milshteyn tahriri ostida. - Moskva: Gosmuzizdat, 1959. - 463 b.
10. Frans List va san'atlar sintezi muammolari: Ilmiy ishlar to'plami. Tuzuvchi G. I. Gansburg; umumiy muharrir T. B. Verkina. - Xarkov: RA-Karavella, 2002.
11. Xolopova, V. N. Musiqa asarlari shakllari: Darslik. 3-nashr. - Sankt-Peterburg: Lan', 2006. - 489 b.